

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI

VIII. Dizi - Sayı 10^a

**TARİHTE
TÜRKLER VE KÜRTLER
SEMPOZYUMU**

ANKARA: 09-10 OCAK 2014

SEMPOZYUMA SUNULAN BİLDİRİLER

IV. Cilt

EDİTÖR

Prof. Dr. Orhan KILIÇ

SEMPOZYUM YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Ahmet KANKAL

Prof. Dr. Ahmet CİHAN

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Mehmet Metin HÜLAGÜ

Prof. Dr. Ahmet KANKAL

Prof. Dr. Erol ÖZVAR

Prof. Dr. Ahmet CİHAN

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Prof. Dr. Altan ÇETİN

Prof. Dr. İlhan ERDEM

Prof. Dr. İhsan FAZLIOĞLU

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

Prof. Dr. Süleyman SEYDİ

Doç. Dr. Mehmet Ali KİREÇÇİ

Doç. Dr. İsmail AYDOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Aytaç YILDIZ

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA 2014

IV

Kürt Milliyetçiliğinin Oluşma Şartları ve Etkenleri

Yrd. Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN

Bartın Üniversitesi, Tarih Bölümü, meleksari1@yahoo.com

Giriş

Kürt milliyetçiliği kavramını açıklayabilmek için bu kavramın köklendiği yer olan Osmanlı İmparatorluğuna ve Kürtlerin Osmanlıyla ilişkilerinin nasıl başladığına ve nasıl devam ettiğine bakmak gerekir. Çünkü Kürt milliyetçiliği de tarihte yaşanmış diğer olgular gibi geçmişten gelip biriken olguların sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu durumda, Osmanlı Kürt ilişkilerinin başladığı noktadan başlamakta fayda vardır. Bu başlangıcın tarihi 16. yüzyılın ilk çeyreğidir.

Osmanlı Sultanlarından Yavuz Sultan Selim (I. Selim), doğudaki Safevi genişlemesini bir tehdit olarak algılamaktaydı. Bu sebeple Nisan 1514'de İran Seferi'ne çıkmış ve Şah İsmail'in Osmanlı topraklarını tehdit eden yayılmacı politikasının önüne geçmişti. Böylece, Çaldıran Savaşı sonucu Safevi Devleti güney batı topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş oldu. Bayburt, Erzincan, Kiğı Osmanlı Devleti'ne geçti; 1515 yılında Kemah kalesinin alınışı ile de Dulkadir Beyliği Osmanlıya ilhak edildi. İdris-i Bitlisi'nin yarıdamlarıyla da Kürt aşiretlerinin mevcut olduğu Diyarbakır, Cezire, Bitlis, Suran, Hasankeyf, İmadiye, Çemişkezek, Hizan, Sason, Palu, Eğil, Çapakçur, Çermik, Hizan, Siverek, Malatya, Urfa, Behisti, Ergani, Siirt, Harput, Divriği ve Mardin vilayetlerinin denetimi

Osmanlı İmparatorluğuna geçti¹. Böylece İdris-i Bitlisi, Osmanlı yönetimi ve Kürt aşiret reisleri arasında bir diyaloga başlangıçlık etmiş oldu. Bu durum Kürtler için daha güçlü bir siyasal yapının bir parçası olmayı ifade ederken Osmanlılar için de Safevi tehdidine karşı bir tampon bölge oluşturmaya yaradı². Bunu takip eden süreçte Safeviler ve Osmanlılar arasında Kürtler üzerinde kendi otoritelerini kurma çabaları devam etti. Sonuçta Osmanlılar Kürt aşiretlerinin yaşıyor olduğu bölgelere Osmanlı yönetim sistemini uyguladılar. Kürt beyleri İdris-i Bitlisi'nin yardımlarıyla Osmanlı yönetimiyle bağlantı kurdular ve yerel yöneticiler olarak Osmanlı himayesi altında örgütlenmek istediklerini iletiler³. Bu gelişmeler üzerine, Yavuz Sultan Selim, bölgenin özerk olacağı konusunda söz vermiş ve 19. yüzyıla kadar bölgede Kürt emirlikleri varlığını kendilerine özgü bir yapılanmayla sürdürmüşlerdir. Bu yapılanma Osmanlı Devleti'nin *klasik sancak*⁴ sisteminden farklı bir yapılanmadır⁵.

Klasik sancak sisteminden başka *yurtluk-ocaklık* ve *hükümet* denilen iki ayrı sancak yönetimi de vardı. Bu sancakların klasik olanlardan farkı, sancak yönetiminin belirli bazı ailelerin mülkiyetinde olmasıdır. Yurtluk-ocaklık sancaklarda tahrir yapılır; hükümet sancaklarında tahrir yapılmazdı. Osmanlı Devleti içinde yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklarına sahip olan Kürt beyleri vardı. Bu beylere devlet tarafından bir temliknâme verilir ve bu temliknâme ile hangi şartlarla bu sancakları tassarruf edecekleri belirtilmiş olunurdu⁶. Doğu Anadolu'nun Osmanlı idaresine geçmesinden sonraki süreçte, bölgenin önde gelen Kürt aşiretleri bu yönetim yapısı içinde görevlendirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki idari yapılanmayı Kürt emirlerini yönetime dâhil ederek oluşturmuştur. Bunun sebeplerinden bazıları; bölgenin coğrafi, sosyal, ekonomik yapısı ve dönemin siyasi koşullarıdır. Osmanlı, bölgedeki köylüler ve aşiretlerle doğrudan bir iletişim içine girmemiş; orada yaşayan mirlere belirli imtiyazlar vererek bölge yönetimini bu şekilde sağlamıştır⁷. Ancak, 18. yüzyıl boyunca Osmanlı merkezi yönetiminin güçten düşmesi *ayan* denilen kimselerin güç

kazanmasına yol açtı. Bu durum, 19. yüzyıl başlarında ise Doğu vilayetlerine sıçradı⁸. II. Mahmut dönemindeki merkezi yönetim düşüncesi bu idari yapıyı değiştirmiş ve 19. yüzyılın ortalarına doğru merkezi yapıyı güçlendirme çalışmaları başarıya ulaşarak bölgedeki mirlerin güçleri zayıflatılmıştır.

II. Mahmut Doğu vilayetlerinde ıslahat yapmak amacıyla Reşit Paşa'yı geniş yetkilerle ve geniş bir alanı kontrol etmek üzere Sivas valiliğine atadı. Sivas'tan Van'a; Hakkâri'nin batısından Musul'un kuzeyine kadar olan bölgede Reşit Paşa'nın denetimi olacaktı. Bu bölgenin içine Muş, Keban, Ergani Madeni, Diyarbakır ve Rakka eyaletleri de dâhildi⁹. Reşit Paşa'nın denetimi altındaki bölgede yapmaya çalıştığı idari düzenlemelerin sonucu birçok yerde baş gösteren isyanlar olmuştur. Bedirhan Bey İsyanı, Said Bey İsyanı, Kör Mehmet Paşa İsyanı bu isyanlardan birkaçıdır¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin 1827 yılı itibariyle Reşit Paşa ile başladığı Doğu vilayetlerindeki merkezileştirme politikası 1839 yılında Hafız Paşa ile son bulmuştur. Bölgede çıkmış olan isyanlar bastırılmış, merkezi yönetim yeniden tesis edilmiştir. Doğu vilayetlerinde Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki yöneticilerin hükümet tarafından atanması sağlanmıştır. Bu gelişme o dönem için Osmanlıda önemli başarılarından biridir¹¹. Ancak bu gelişmeleri takip eden süreçte Kürt isyanları çıkmaya devam etmiştir. 1847 yılında Bedirhan İsyanı'nın sona erip Bedirhan Bey'in teslim olmasından sonraki süreçte *Takvim-i Vakiyi*'de Kürdistan Eyaleti'nin resmi olarak kurulduğu haberi yer almıştır. 1868 yılından sonra ise Kürdistan Eyaleti kaldırılmış; bu bölge Mamuretülaziz ile birleştirilerek Diyarbekir Eyaleti teşkil olunmuştur¹². Özellikle 19. yüzyılda bölgede gerçekleşen bu siyasi değişikliklerin Kürtlerde *milliyetçilik* algısının oluşumuna etkisinin olup olmadığı önemlidir. Bunu anlayabilmek için de özellikle yüzyıl başlarında görülmeye başlayan Kürt isyanlarının milliyetçilik bağlamında incelenip incelenemeyeceği konusu önemlidir.

I. KÜRTLERDE MİLLİYETÇİLİK FİKRİNİN OLUŞUMUNDAKİ ETKENLER

1. 19. VE 20. YÜZYIL KÜRT AYAKLANMALARI

19. yüzyılın başlarında Eflak ve Boğdan Rusya tarafından işgal edilmişti. Bu sebeple Osmanlı, Rusya ile savaş halindeydi. Bu arada Kabakçı Mustafa İsyanı çıkmış, III. Selim tahttan indirilmiş ve bir yandan da Vehhabi olayları devam etmekteydi. Bu esnada Osmanlı İmparatorluğu içinde yerel bazı Kürt ayaklanmaları da başlamıştı. Babanzade Abdurrahman Paşa ve sonrasında Babanzade Ahmet Paşa isyanları bu türden isyanlara verilebilecek örneklerdendir. 1806-1812 yılları arasında baş gösteren ve kısa sürede bastırılan bu isyanlar tamamen kişisel makam hırsı niteliğinde olan isyanlardır. 1832 yılına gelindiğinde ise Mısır, Halep'te Osmanlı ordularını yenilgiye uğrattınca, Kürt kuvvetleri ardarda ayaklanmaya başladılar. Aid bey, Badirhan Bey, İsmail Bey, Revanduzlu Muhammet Paşa çeşitli yerleri işgale başladılar. Bu ayaklanmalarda da bağımsızlık fikri yoktu. Her Kürt beyi kendi başına çarpışıyor, kendi için daha fazla özerklik ve güç sağlamaya çalışıyordu. Bu ayaklanmalar amaçları ve sonuçları itibariyle milliyetçilik fikrinden uzak, genel bir plan olmaksızın yapılan ayaklanmalar ve isyanlardır. Bu isyanları Kürt Milliyetçiliği bağlamında incelemek yanlış olacaktır. Çünkü bu dönemde Kürtler arasında etnik kimlik algısı henüz oluşmamıştı; dinsel kimlik ve aşiret kimliği ön plandaydı¹³. Ancak bu ayaklanmaları *ulusal bilinç uyanışının* ilk belirtileri olarak gören araştırmacılar da vardır¹⁴. Hatta 1820'li ve 1840'lı yıllarda Kürtlerin *bir bağımsızlık mücadelesi yürüttüğünü* düşünen ve bu konuda çalışmalar yapmış olan araştırmacılar da bulunmaktadır¹⁵. Kürtlerde milliyetçilik içeren isyanlar 20 yüzyıl itibariyle başlamıştır.

2. AŞİRET SİSTEMİNİN ZAYIFLAMASI

Kürtleri aşiret örgütlenmesi içinde değerlendirirken *aşiret* terimini siyasi bir birim olarak değerlendirmek gerekmektedir. *Kabile* terimi için ise ortak bir soya dayanan insan grubu olarak tanımlamak doğru olur. *Sülale*, aynı soydan gelenler için; *aile* ise aynı evi

paylaşan topluluk için kullanılmaktadır. Bu sınıflamaya rağmen zaman zaman aşiret terminolojisi değişmekle birlikte genel örgütlenme sıralaması Emirlik, Aşiret, Kabile, Sülale ve Aile şeklindedir¹⁶.

Kürtlerin tarihleri boyunca aşiretler arası mücadeleleri ve düşmanlıkları hep devam etmiştir. Bunun ilk sebebi Kürt ağalarının birbirleriyle olan rekabeti; diğer sebebi de pek çok aşirete ayrılmış olan Kürtlerin aşiretler arası bir bağının olmamasıdır. Ancak Kürtlerin aşiretler arası bağları olmamakla birlikte Osmanlı hükümetine karşı bir bağları vardı ve bunu bağlılıklarını ilan ederek gösteriyorlardı¹⁷.

Kürtlerin idari, siyasi, kültürel yapılanmalarının ifadesi olan aşiret örgütlenmesi II. Mahmut döneminde farklı bir noktaya ulaşmıştır. II. Mahmut, vergi toplamak ve yönetimi kontrol etmek amacıyla bölgeye memurlar gönderme yoluyla bölgeyi kontrol etmek istemiştir. Ancak bu uygulamada bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Birincisi, buraya gönderilen memurların bölgeye yabancı oldukları için karşılaştıkları sorunlardır. Diğer sorun ise, Kürtler tarafından otoritelerinin tanınmaması sonucu bölgede bir yönetim boşluğu ortaya çıkmasıdır. Bu durum Tanzimat uygulamalarıyla da varlığını sürdürmüştür. Özellikle aşiret reislerinin tutumu ve halkın vergi vermek istememesi sonucu Tanzimat'ın öngördüğü düzen burarlarda yerleşemediği gibi bir de yönetim boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu yönetim boşluğu yüzyılın ikinci yarısında başka bir sınıfın idareyi ele almasına yol açmıştır. Bu boşluğu dolduran kişiler şeyhler olmuştur¹⁸.

Tarikat şeyhleri özellikle köylüler ve kentsel alt sınıf arasında büyük itibar görmüştür. Bazı şeyhlerin birçok aşiret reisinden daha çok ekonomik ve politik gücü olduğu görülmektedir. Durum böyle olunca da bu tarikat liderleri toplumda belirleyici bir role sahip duruma gelmişlerdi. Bundan başka, Avrupalı misyonerlerin Hıristiyan azınlıklar arasındaki yoğun faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bölgede gizli niyetler olduğuna dair kuşkular uyandırmasıyla birlikte Avrupa'ya ve Hıristiyanlığa tepki duyulması da şeyhlerin konumunun güçlenmesinde yardımcı olmuştur¹⁹. Şeyhlerin bu güçlü konumu onların birçok konuda yol gösterici olmalarına yardımcı

olmuş ve tarikat şeyhlerinin Kürt isyan hareketlerinin liderleri olmaları XIX. yüzyılın son yirmi yılına damgasını vurmuştur.

3. OSMANLININ GÜÇ KAYBETMESİ

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik içeren ayaklanmalar başlamıştır. 1804 yılındaki Sırp ayaklanması, 1821-22 yılındaki Romen ayaklanması, 1821-24 yılındaki Yunan ayaklanması ve 1834 yılındaki Bulgar ayaklanması bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Osmanlı'nın batı hattında meydana gelen bu ayaklanmalar milliyetçilik bağlamında ortaya çıkmış ayaklanmalardır ve her bir ayaklanma sonucu istenilen hedefe ulaşılmıştır. Osmanlı bünyesi altında yaşıyor olan bu gruplar kendi devletlerini kurmuşlar ve Osmanlı'dan kopmuşlardır. Bu kopuş *bir dünya imparatorluğu* durumunda olan Osmanlı İmparatorluğu için güç kaybı anlamına gelmektedir ve bu durum 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir.

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içinde görülmeye başlanan bu yerel Kürt isyanları milliyetçi kimlik içermeyen dış etkenlerin baskısı ile şekillenen devlet içinde yönetimle ilgili bazı değişikliklerin yapılmakta olduğu bir sırada merkez ile çevre arasındaki bir çatışma olarak belirlemiştir²⁰. Kısacası, Kürtler kendi bölgesel güçlerini kısıtlayan otoriteye karşı mücadele etmiştir. Bu isyanları yerel otoritelerin güç mücadelesi olarak tanımlamak çok doğru olacaktır. Gücün ve eğitimin merkezileşmesi üzerine zamanla etkilerini ve güçlerini kaybetmeye başlayan ağa-şeyh-seyyid gibi aşiret ileri gelenleri ve dini liderleri bu isyanların çıkmasında önderlik etmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak Naci Kutlay şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Tanzimat döneminde merkezi otorite güçlendirilirken, mirlerin ayrıcalıkları sona erdi. Mirler ortadan kaldırıldıysa da Osmanlı Devleti merkezi otoriteyi tesis etmekte başarı sağlayamadı. İkinci, üçüncü derecedeki ağaların, beylerin önemi arttı; önceleri mirlerin denetiminde olan dinsel önderler siyasal, sosyal ve ekonomik alanda güçlendiler. Bunun sonucunda, sayıları azalan güçlü mirlerin Osmanlı karşıtlığında birleşmeleri bir ölçüde mümkün oldu.

Milliyetçi talepleri olmasa da, sonuçta söz konusu olan bir Kürt başkaldırısıydı.”²¹

II. MİLLİYETÇİLİK VE KÜRTLERDE MİLLİYETÇİLİK ALGISI

Milliyetçiliği, *kendilerini bir milletin üyeleri gören yeterli büyük-
lükteki insan topluluğu*²² penceresinden yorumlayalım. Bu durumda, *millet* hangi siyasi oluşumun üyesidir ve bu oluşum hangi süreçleri takiben ortaya çıkmıştır? Bunu açıklamak için milliyetçiliğin oluşum basamaklarını inceleyelim. Birinci basamakta kültürel öğelerin fark edilmesi, derlenip toplanması, tarihi kökenlerin sorgulanması ve küçük çaplı kuruluşlarla kültürel sürekliliğin ortaya konması ve vurgulanması vardır. İkinci basamakta millet fikrini ortaya koyan ve geliştiren öncüler vardır. Üçüncü aşamada ise millet, milliyetçilik kavramları halka ulaşmıştır. Artık bu temelden yola çıkılarak bir egemenlik kurmaya doğru yol alınır²³. Hobsbawm'ın tanımladığı milliyetçilik ve milliyetçilik aşamaları eksenine Kürtleri yerleştirdiğimizde nasıl bir sonuçla karşılaşırız inceleyelim.

Kürtlerin kendi kültürel varlıklarını sorgulamalarını ve ortaya koyma çabalarının başlangıcını somut bir veri olan *Kürdistan* gazetesinin yayınlanmasıyla başlatabiliriz. Bu gazete ...*halkın kültür ve eğitim seviyesini yükseltme...* amacını taşıyan Türkçe-Kürtçe yayınlanmış ilk gazetedir. 22 Nisan 1898 yılında Kahire'de Mithat Bedirhan tarafından yayınlanmaya başlamıştır²⁴. Bu noktadan itibaren Kürtler için Kürt kimliği, Kürt varlığı ile ilgili düşünceler, sorgulamalar başlamış olmakla birlikte Kürdistan gazetesinde Osmanlı İmparatorluğu için ...*devletimizin sağlığı bizim de sağlığımızdır*²⁵ ifadelerine yer verilmesi Kürtler için henüz bir *Kürt aydınlanmacılığı*²⁶ fikrinin ortaya çıkmadığının açık bir göstergesidir.

İkinci aşamada ise millet fikrini ortaya koyan öncülerini görebiliriz. Bunlar, kökenleri geçmişe dayanan zamanın zengin Kürt aileleridir. Bu aileler, Osmanlı içinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yönetici konumda olan zamanın büyük Kürt aşiretlerinden gelen ailelerdi. Bedirhan Paşa, Seyyid-Ubeydullah gibi isimler bu ailelerden gelen isimlerdi. Aynı zamanda bu aileler eğitimin öneme ve gerekliliğine inanan ailelerdi ve bu sebeple çocuklarının iyi

bir eğitim almasını sağlamışlardı. Şemdinan Aşireti, Baban Aşireti, Bedirhan Aşireti gibi aşiretlerin gençleri ilerleyen yıllarda Kürt devleti kurmak için dış yardımlar alarak girişimlerde bulunacaklardır. Şemdinan Aşiretinden Seyyid Taha'nın girişimi buna bir örnektir

1920'li yıllarda Şemdinan Aşiretinden Seyyid Taha İngiliz yardımını alarak İngiliz koruması altında bağımsız bir Kürt devleti kurmak için çalışmalarına başlar ancak başarısız olur²⁷. Bu başarısızlığın sebeplerinden biri dış güçlerin belirli vaatleri olmamasına rağmen Kürtlerin böyle girişimlerde bulunmasıdır. Diğer sebep ise çekirdek Kürt liderliği içinde birlik fikri olmamasıdır²⁸. Öyleki 20. yüzyılın başlarında bile Kürtlerin kendi devletlerini kurma girişimleri bu alt hazırlık safhasındadır.

Milliyetçilik kavramının halka ulaşmış olmasının beklendiği üçüncü aşama ise uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Çünkü bu aşamanın günümüze kadar devam ettiği ortadadır. Kürtler, Osmanlı İmparatorluğu toprakları dâhilinde İslam ve aşiret olgusu çerçevesinde yaşamışlardır. Kürtler için; Kürt milleti, Kürt tarihi, Kürt dili, Kürt vatani, Kürt edebiyatı kavramlarının tanımlanması daha sonraları görülmüştür. Bu ekseninde bir ulus yaratılarak bir ulusun devleti olarak Kürdistan oluşturma çabaları 20. Yüzyılın ortalarına doğru belirgin olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

III. KÜRTLERİN MİLLİYETÇİLİKLERİNİ OLUŞTURMADA GECİKMELERİ

21. yüzyılda bir tarihçi; "*Ben tabi ki Leh'im ama Leh gibi hissetmiyorum. Bir dilim, bir yerim ve bir tarihim var ama bu bir başka yerde yaşayamayacağım anlamına gelmez. Ben mutlaka burada olmalıyım diye bir şey yok...*"²⁹ diyor. Bu cümleleri, uyarlamayı Kürtler üzerine yapıp 19. yüzyıl Osmanlısına taşıyalım. "*Ben tabi ki Kürd'üm ama Kürt gibi hissetmiyorum. Bir dilim, bir yerim ve bir tarihim var ama bu bir başka yerde yaşayamayacağım anlamına gelmez. Ben mutlaka burada olmalıyım diye bir şey yok.*"

Ben tabi ki Kürd'üm ama Kürt gibi hissetmiyorum. 19. yüzyılda Kürtler için öncelikle Osmanlı çatısı altında *Osmanlı* ve *İslam* kimliği önem taşımaktadır. Etnik aidiyet olarak Kürt kavramı yoktur.

Diğer cümle: *Bir dilim, bir yerim ve bir tarihim var ama bu bir başka yerde yaşayamayacağım anlamına gelmez.* Bu yüzyılda, Kürtler için Kürt dilinin varlığı ve geliştirilmesi için bir çaba görülmemektedir. Kürtler aşiret yapılanması içinde yaşıyor oldukları coğrafyada bir Kürt tarihi, bir Kürt devleti oluşturma çabasına girmemişlerdir. Hatta 20. yüzyıla gelindiğinde bile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından olan Abdullah Cevdet, İshak Sukuti gibi Kürtler de kendilerini Osmanlı olarak görmüşler kendilerini Kürt olarak hissetmemişler ve bu kimliği benimsememişlerdir³⁰. *Ben mutlaka burada olmalıyım diye bir şey yok.* Çünkü Kürdistan terimi, Kürtçe konuşan insanların aşiret örgütlenmesi şeklinde yaşadıkları yerleri betimlemek için kullanılan ancak belirli bir toprak parçasını ifade etmeyen coğrafi bir terim olarak kullanılmagelmıştır.

“...Kürtler siyasal bağımsızlığı bilmeden her zaman özgür kalmışlar, yönetsel ve siyasal sorumluluğun koşullarını ve ayrıntılarını öğrenmediklerinden dolayı kanun dışı davranan insanlar olmakla ün salmışlardır...”³¹. Böyle bir durumda Kürtlerin *Kürt Milliyetçiliği* inşa sürecinin neden geç kaldığı daha iyi anlaşılmaktadır.

1908 yılında İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin yol haritasında da önce Müslümanlık izinde yol almak vardı. Bunu Osmanlılık ve Kürtlük fikirleri takip ediyordu. Cemiyetin yayın organında yazan Babanzade İsmail Hakkı Bey de yazısında, öncelikle Müslüman kimliğini vurgulamış sonra da Osmanlı ve Kürt olduğu vurgusunu yapmıştır³². 20. yüzyıl başlarında bile Kürtlerin kimlikle ilgili vurguladıkları ana öğe Müslümanlık olmuştur. Hatta 1914 yılındaki Barzan, Bitlis ve Süleymaniye'deki Kürt ayaklanmalarında bile *bağımsızlık ve egemenlik* talepleri olmamış; bu dönem Kürt milliyetçiliği Osmanlıcı olmaya devam etmiştir³³.

SONUÇ

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan Osmanlı modernleşme ve merkezileşme çabaları o dönemdeki Kürt ağa ve şeyhleri için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü aşiret sistemi gereği büyük bir

iç mücadele yaşayan yerel Kürt liderleri için bu durum onların kendi liderlikleri için bir tehlikeydi. 1847 Bedirhen İsyanı ve 1880 Ubeydullah İsyanı aşiret liderlerinin Osmanlıya karşı güç kaybetmek istememelerinden doğan ayaklanmalardı. Bu ayaklanmaların Kürt milliyetçiliğini başlatmak anlamında bir çabaları yoktur. 20. yüzyıla gelindiğinde 1921 Koçgiri Ayaklanması ve 1925 Şeyh Said Ayaklanması yüzyılın ilk iki büyük ayaklanması olarak karşımıza çıkar. Çünkü bu ayaklanmalarda Kürtlük bilincinden Kürt milliyetçiliğine doğru bir evrilme söz konusuydu. Ayrıca bu ayaklanmaların organizatörleri yerel güçlerini korumaktan çok bir güç oluşturmak çabasıyla bu ayaklanmaları başlatmışlardı.

Yirminci yüzyıl, Osmanlının sonu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başı olması sebebiyle Türk milliyetçiliğinin de bir kimlik oluşturma anlayışı içinde olduğu bir zaman dilimidir. Osmanlı'dan kalan mirasın üzerine kurulmaya çalışılan Türk milliyetçiliği çatısı her ne kadar etnik milliyetçilik zemininde ilerlememişse de Kürtleri kendisinden ayırıştıran bir zeminde ilerlemiştir. Türk milliyetçiliğinin kendi kaderini çizmesi Kürtler için de bir model olmuş ve Kürtler de milliyetçilikle ilgili bir politikaya yönelmişlerdir. Ancak Kürtler arasında 1950'li yıllara kadar okuryazarlık oranının yaklaşık yüzde 3 olması; konuşulan lehçelerin birden fazla olması ve bu lehçelerde konuşanların birbirini anlamaması nedeniyle iletişim dili olarak Türkçeyi tercih etmeleri; Müslüman kimliğinin etnik kimliğin önüne geçmesi gibi sebeplerle Kürtlerin kimlik arayışları ve bir Kürt kimliği inşa ve Kürt milliyetçiliği oluşturma çabaları 21. yüzyıla kadar uzanmış bulunmaktadır.

- 79 Karaot, 9/10 Temmuz 1321
 80 Lakapları: Kürtler.
 81 Hortuna[Yazıbaşı], 20/21/22/23 Mayıs 1321
 82 Hanenin konumu: Kapalı kayıt.
 83 Hanenin konumu: Kapalı kayıt.
 84 Tepe [Tepeköy Mahallesi], 27/28/29 Nisan 1321
 85 Lakapları: Kürt Bekirler. Hanenin konumu: Kapalı kayıt.
 86 Torbalı Nahiyesi Yukarı Mahalle[Torbalı Mahallesi], 16/17/18 Şubat 1321
 87 İzmir Karşıyaka'ya nakil gitti.
 88 Lakapları: Koca Süleymanlar.
 89 Lakapları: Sarı Zeybekler.
 90 Lakapları: Beyaz Mehmetler.
 91 Lakapları: Şenbaşlar. Hanenin konumu: Kapalı kayıt.
 92 Lakapları: Fırıncı Aliler.
 93 Lakapları: Arabacı Süleymanlar.
 94 Dirmil[Korucuk], 17 / 18 / 19 Temmuz 1321
 95 Lakapları: Bıyıklılılar. Hanenin konumu: Kapalı kayıt.
 96 Hanenin konumu: Kapalı kayıt.

IV. Kürt Milliyetçiliğinin Oluşma Şartları ve Etkenleri

Yrd. Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN

- 1 *Solak-zâde Tarihi*, C. II, Hazırlayan Vahit Çabuk, Ankara, 1989, ss. 33-46.
- 2 Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, 2005, İstanbul, s. 66.
- 3 Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 216.; Abdurrahman Şeref Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, (Yayına Hazırlayan A. Demir, M. Kafkas, Kaynak Yayınları, İzmir, 1995, s.147-148.
- 4 Klasik Osmanlı sancağı, tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde görülen sancak yapısıydı. Bu bölgelere merkezden tayin edilen sancak beyi gönderilir ve sancak beyi sancağın gelirinden kendi kademine göre has tasarruf ederdi.
- 5 *Osmanlı Kürdistanı*, Kürt Tarihi Araştırmaları-I, bgst yayınları, İstanbul, 2011, s.94.

- 6 Halil İncalcık, *The Ottoman Empire The Classical Age (1300-1600)*, Phoenix, London, 1973, s.107.; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", *Osmanlı*, Cilt VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 199, s.85.
- 7 Cabir Doğan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 23, s. 41.
- 8 A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 106.
- 9 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.105.; Wadie Jwadih, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökeni ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 114.
- 10 V. Minorsky, *Kürtler-Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 99.
- 11 Cabir Doğan, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması", *Turkish Studies*, Volume 6/4 Fall 2011, s. 517.
- 12 Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve ...*, s. 83.
- 13 Hagob Sahbazyan, *Kurdo-Hay Badmutyun*, Araks Matbaası, Konstantinapolis, 1911, s. 70.; Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yüzyıldan Günümüze Kürt-Ermeni İlişkileri*, Med Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 93-94.; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 195.
- 14 Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, Med Yayınları, İstanbul, 1992, s. 59.; Ayrıca bakınız Halfin, *XIX.Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul, 1992.
- 15 *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, Hazırlayanlar Celile Celil, M. A. Gasaratyan, O. İ. Jegalina, M. S. Lazarev, Şakire X.Mıhoyan, Çev. M. Aras, Peri Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11-24.
- 16 A. Vahap Uluç, "Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme:Aşiret", *Mukaddime*, Sayı 2, 2010, s. 50.
- 17 Vladimir Teofiloviç Mayevskiy, *19. Yüzyılda Kürdistan'ın Sosyal-Kültürel Yapısı ve Kürt-Ermeni İlişkileri*, Çev. Haydar Varlı, Sipan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 187.
- 18 Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 127-128.
- 19 Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.36-51.; Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik- Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.11.

- 20 Amir Hassanpour, *Nationalism and Language in Kurdistan 1918-1985*, Melen Research University Press, San Francisco, 1992, s. 57.
- 21 Naci Kutlay, "Bedirhan Ayaklanması'ndan 1920'ye Kürt Milliyetçiliği", *Toplumsal Tarih*, 158, Şubat 2007, s. 28.
- 22 E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik, 1780 Den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akanhay, İstanbul, 1995, s. 19.
- 23 E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 9.
- 24 Celile Celil, *Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Çev. Mehmet Demir, Ankara, 1992, ss.217-221.
- 25 Djene Rhys Bajalan, *Jön Kürtler: Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi 1898-1914*, Çev. Burcu Yalçinkaya, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s.91.
- 26 Tori, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s.169.
- 27 Hassan Arfa, *The Kurds: An Historical and Political Study*, London, Oxford University Press, 1986, p.21.
- 28 Handren Delan, "The Plight of Kurdish Nationalism: Critical Analysis of the Kurdish National Movement in Turkey, Iraq, Iran and Syria Around The First World War", *M.A. Thesis*, University of Waikato, 2007, p.91.
- 29 Beata Czajkowska, 'Leave me alone' Civic disengagement of the intelligentsia, *Collective Identity and Democracy - The Impact of EU Enlargement*, Magdalena Góra and Zdzisław Mach (eds), Oslo, October 2010, p.262.
- 30 E. E. Ramsaur, *Jöntürkler ve 1908 İhtilali*, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, 1982, s.81.
- 31 Hasan Arfa, *Kürtler Üzerine Tarih ve Folklor Yazıları, "Kürtlerin Kısa Bir Tarihi"*, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1991, s. 21.
- 32 Alpay Kabacalı, *Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 23.
- 33 *Essays on the Origin of Kurdish Nationalism* içinde Derleyen Abbas Vali; Hamit Bozarlan, "Kurdish Nationalism in Turkey: From Tacit Control of Rebellion (1919-1925)", Mazda Publishers, California, 2003, p. 167.